

3-расм. Фрейминг график тузилмаси

Демак, бугунги ахборотлар оқими шиддат билан ривожланаётган бир вақтда ушбу ахборот муҳитида катта ҳажмдаги маълумотларни ўзлаштириш ва талабаларнинг когнитив компетентликни ривожлантиришда юқоридаги каби чизма-тасвирий моделлардан фойдаланиш таълимнинг сифатини ошириш имконини яратади.

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрдаги “Ўзбекистон Республикаси олий таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5847-сон Фармони. // Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 09.10.2019 й., 06/19/5847/3887-сон.
2. Олий таълимнинг Давлат стандарти: 110000 – Педагогика таълим соҳасининг Давлат таълим стандарти. Расмий нашр. – Тошкент: 2015, 58-б.
3. Лаврентьев Г.В. Инновационные обучающие технологии в профессиональной подготовке специалистов. Часть 2. / Г.В. Лаврентьев, Н.Б. Лаврентьева, Н.А. Неудихина–Барнаул: АлтГУ, 2004. –С. 232.
4. Пилигин А.А. Познавательные стратегии школьников: от индивидуализации – к личностно-ориентированному образованию: Монография / А.А. Пилигин. – М.: Твои книги, 2012. –С. 416.)
5. Эрганова Н.Е. Методика профессионального обучения: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. –М.: Издательский центр «Академия», 2007, -С. 160.
6. Из интервью М.Минского журналу «Discover» в январе 2007 года.
URL:<http://www.raai.org/library/papers/Minsky/minsky.htm> (Дата обращения 3.04.2016)

РЕЗЮМЕ

Жаҳон миқёсида таълим тизимига компетенциявий ёндашувни амалга ошириш талаб этилмоқда. Катта ҳажмдаги ўқув материалларини ўзлаштиришда ва талабаларнинг когнитив компетентлигини ривожлантиришда чизма-тасвирий моделлардан фойдаланиш тавсия этилади.

РЕЗЮМЕ

Во всем мире требуется компетентностный подход к системе образования. Рекомендуется использовать графические модели в усвоении больших количеств учебных материалов и развитии когнитивной компетентности студентов.

SUMMARY

There is a need for a competent touch to the worldwide educational system. It is recommended to use graphic models in the development of large-scale learning materials and the development of students' cognitive competence.

ҲАЁТ ФАОЛИЯТИ ХАВФСИЗЛИГИ СОҲАСИДА ПЕДАГОГИК ТАЪЛИМ МАЗМУНИ

А.О.Очилов – катта ўқитувчи

Қарши давлат университети

У.У.Сааддинов – ассистент ўқитувчи

Ажсиниёз номидаги Нукус давлат педагогика институти

Таянч сўзлар: касбий касалликлар, таркибий босқичлар, гипотеза қуриш, манзилли таълим оловчилар, ўқув полигонлари.

Ключевые слова: профессиональные заболевания, структурные этапы, построение гипотезы, целевые получатели образования, учебные полигоны.

Key words: professional disorders, structural stages, building hypothesis, targeted education recipients, training grounds.

Маълумки, мамлакатимизда таълим тизимида олиб борилаётган ислохотлар барча соҳаларда бўлаётгани сингари талабаларга ўқитилаётган касб таълими ва махсус техник фанларнинг, айниқса, бугунги кунда долзарблиги ортиб бораётган ҳаёт фаолияти хавфсизлиги сингари қўшимча фанларнинг мазмунан илгор ўқитишнинг замонавий шакл ва технологияларини жорий этишни талаб этади. Бунда талабаларни таълим муассасасини тамомлагандан сўнг ишлаб чиқариш шароитида хавфсиз меҳнат шароитини яратиш, касбий касалликлар ва ишлаб чиқаришда шикастланишнинг олдини олиш, иш қобилияти сақланишини таъминлашга қаратилган ижтимоий-иқтисодий, ташкилий, техникавий, санитария-гигиена ва даволаш-профилактика тадбирлари тизимини ўқитишдан иборат.

Олий ва ўрта махсус ўқув юртларида касбий таълим жараёнида талабаларга ҳаёт фаолияти хавфсизлиги фани инсоннинг кундалик яшаш турмуш тарзи, унинг меҳнат фаолияти, меҳнат ҳақидаги қонунларга тўғри риоя этиш шароитини, меҳнатнинг давлат ва тармоқ стандартлари тизими хавфсизлиги, меҳнатни муҳофаза қилиш қоида ва меъёрларини таълим бериш орқали амалга оширади.

Касбий таълим жараёнида талабаларда ҳаёт фаолияти хавфсизлиги соҳасида педагогик таълим тизимининг мазмунини:

- ҳаёт фаолияти хавфсизлигининг умумэтироф этилган илмий-назарий асосларини ўқитишни таъминлаш;

- мазкур йўналишдаги узлуксиз анъанавий ва ноанъанавий таълим тизимининг методик таъминотини такомиллаштириш;

- муносиб ҳаёт фаолиятини таъминлашга кодир маънавиятли шахсни тарбиялаш;

- ҳаёт фаолияти хавфсизлиги таълим тизимини ривожлантириш, илгор ғоялар ва стратегияларга асосланган янги техник воситалар ва технологияларни жорий этиш бўйича ишларни такомиллаштириш;

- барча соҳаларда ҳаёт фаолияти хавфсизлиги йўналишида ўқитишни модернизациялаш;

- маҳаллий, миллий ва халқаро миқёсда ҳаёт фаолияти хавфсизлигини ўқитишнинг ҳуқуқий меъёрларини ва ишлаш механизмининг методик таъминотини такомиллаштириш;

- бу соҳада илмий дунёқарашни шакллантириш, ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда ҳаётда ўз шахсий тақдирини белгилашни ўрганишни ташкил этади.

Юқорида кайд этганимиздек касбий фаолият жараёнида ҳаёт фаолияти хавфсизлиги фани қўшимча фанлар сирасига кириб, уни ўқитиш методикасига доир илмий изланишлар ўтказишдан мақсад, ўқитиш ва ўрганиш хусусиятларини, самарали методларини ишлаб чиқиш ва амалда қўллашдан, техник воситалардан фойдаланишда хавфсизлик таъминотида доир масалаларни ечишдан иборат. Илмий изланишлар олиб бориш учун ўқитувчидан фаннинг мазмунини чуқур билиш талаб этилади.

“Қўпчилик талабалар ўзларининг касбий фаолият-

ларига доир илмий изланишларни ўқиш давридаёқ турли кўринишларда асос солиб борадилар (фанлардан ташкил этилган тўғаракларда, фан олимпиадаларида, илмий анжуманларда иштирок этиш, семинарларда қатнашиш, инновацион ярмаркаларда иштирок этиш ва ҳ.к.) [1].

Ҳаёт фаолияти хавфсизлиги соҳасида илмий педагогик изланишлар жараёни шартли равишда қуйидаги таркибий босқичларга бўлиниши мумкин:

1. Ўқитувчининг адабиётларни ўрганиш ва амалий ишлар асосида муаммони аниқлаши.

- ўрганилаётган муаммонинг ўрганилганлик даражаси ва шу мавзуда муаллифининг фикр мулоҳазаси;

- ўрганилаётган муаммо тўғрисида ананавий методлардан фарқ қилувчи янги ноананавий методлар ва киритилган таклифлари;

- ўрганилаётган муаммолар ва шу соҳада қанақа асосий масалалар адабиётларда ёритилмаганлиги;

- ўрганилаётган муаммони ечишда бундан кейин олиб бориладиган изланишлар;

2. Гипотеза қуриш, яъни ўқитишни босқичма-босқич ташкил этиш.

- ўрганилаётган муаммоларни аниқдалиллар орқали ифодалаш;

- олинган натижаларни бир-бири билан таққослаш орқали;

- олинган натижаларни бўйича аниқ таклифларни киритиш;

- изланишлар натижасида олинган маълумотларни расмийлаштириш ва ўқув жараёнида қўллаш орқали амалга оширилади.

“Ҳаёт фаолияти хавфсизлиги соҳасида педагогик таълим назарий маълумотлар, амалий машғулотлар, лаборатория ишлари, мустақил ишлар, ва ўқув палигонларида (фавқулотда вазиятлар вазирлиги ўқув лаборатория ва ўқув полигонлари, ёнғин хавфсизлиги бошқармалари лаборатория ва ўқув палигонларида, ишлаб чиқариш корхоналари меҳнат муҳофазаси бўлимлари хоналарида ва ҳ.к) жойлашган реал воситалардан фойдаланилган ҳолда тузилади” [2].

Машғулотларни олиб бориш жараёнида талабаларга берилаётган маълумотларни қуйидаги босқичлар орқали кўрсатиб ўтамиз:

Биринчи босқич-фанни ўқитиш жараёнида юзага келадиган мавжуд вазиятни ва дастлабки шарт-шароитларни ҳисобга олиб уч хил таҳлил, яъни манзилли (адресатли таълим олувчилар) таҳлили, шарт-шароитлар таҳлили ва махсус соҳа (мазмун) таҳлили амалга оширилиши лозим. Бу таҳлиллар одатда таълимнинг бошланишида, натижалари эса кейинроқ керак бўлади.

Иккинчи босқич-ўқув дастури асосида фаннинг ўқув мақсадларини белгилаш ёки машғулотларни олиб бориш учун махсус ўқув мақсадлари белгилаб олиш керак бўлади.

Учинчи босқич-ўтиладиган мавзулар бўйича машғулотлар режасини тузиш, режада фаннинг барча мазмунлари, мавзулар, режалаштирилаётган ўқув методлари, танлаб олинган ўқув материалларига асосланган ҳолда ўқув воситалари ва умумий вақт тақсироти ифода этирамиз. Бу режада нафақат таълим берувчининг фаолияти ва ҳатти-ҳаракатлари, балки таълим олувчиларнинг мавзулар бўйича тайёргарлиги, ҳатти-ҳаракатлари ҳам кўрсатиб ўтилса мақсадга мувофиқ бўлади.

Тўртинчи босқич-ўқитиладиган курснинг ўқув материалларини тайёрлаш, бу фанни ўқитишда амалга оширилиши зарур бўлган биринчи босқичнинг асосий шартларидан бири. Бунда тайёр материаллар бор бўлса, уларнинг орасидан дастурларда белгиланганлари танлаб олинади. Агар ўқув материаллари мавжуд

бўлмаса улар ишлаб чиқилади (маъруза матни, таркатма материаллар, плакатлар ва слайтлар, топшириқ варақалари ва бошқалар) керакли ўқув адабиётлари тавсия этилади.

Бешинчи босқич -Режалаштириш ва ташкиллаштириш асосида олиб бориладиган машғулотларни амалга ошириш (ўтказиш). Бу дегани, барча ўқув воситалари билан жиҳозланган синфхона ҳамда, керак бўлса, устахонада, махсус жиҳозланган лаборатория хоналарида ва ўқув полигонларида жойлашган ўқув бурчаги ва вақт етарлича бўлиши керак.

Олтинчи босқич-касб таълим жараёнида талабаларга ҳаёт фаолияти хавфсизлигидан машғулотлар давомида ўзлаштирилганбилимларни баҳолаш. Бир томондан бу – таълим олувчилар керакли билимларни ўзлаштириб олганликларининг назорати. Яъни “Таълим олувчилар мақсадга эришишдими?” деган саволга жавоб берилиши керак. Бошқа томондан эса, таълим берувчи учун ўз-ўзини ҳамда ишнинг сифати қандай бўлганлиги текшириш. Яъни “Мен олдимга қўйган мақсадларимга эришдимми?” деган саволга жавоб берилиши керак. Иккала ҳолда ҳам ўлчанадиган натижалар бўлиши муҳимдир.

Хулосамиз шундан иборатки мазкур фанни ўқитиш бўйича изчил бир тизим ишлаб чиқилиши ва талабаларга бериладиган билимлар асосида ҳарбир бўлажак мутахассислар ҳар томонлама ривожланиб, камол топган, фаол ҳаётий мавқиени эгаллаган ва ҳар қандай ишлаб чиқариш жараёнида юзага келадиган фаолият хавфсизлигини бартараф этиши лозим бўлади.

Олий таълим муассаларида таълим олаётган талабаларни ҳаёт фаолияти хавфсизлигига тайёрлаш учун тайёрланган педагогик тизимнинг асослари қуйидаги концепцион қоидалар ҳисобланади:

- Атроф муҳитнинг ёмонлашиши муносабати билан ушбу фан ва бошқа умумий касб-хунар фанлари орқали ҳаёт фаолияти хавфсизлигини сақлашга тайёргарлик жараёни соғлиқни сақлашни, атроф-муҳитни муҳофаза қилувчи таълим муҳитини шакллантиришда муҳим ва зарур омил ҳисобланади;

- Ҳаётнинг хавфсизлиги мазмуни ва таълим жараёни умумий маданият ва хавфсизлик маданиятини яратишга қаратилган соғлом турмуш тарзини, меҳнат хавфсизлигини, интеграл алоқаларга асосланган атроф-муҳит маданиятини, қиймат йўналишини, психологик ва педагогик тамойилларни яратиш нуктаи назаридан профессионал йўналишни бирлаштирилиши;

- “Ҳаёт фаолияти хавфсизлиги” фанидан талабаларни касбийтайёргарлик тизими таълим жараёнини ташкил қилишнинг турли шаклларида фойдаланишга асосланган, динамик, ўқув, мослашувчан, ўзгарувчан бўлиши таъминлаш;

- “Ҳаёт фаолияти хавфсизлиги” фанидан талабаларни касбий тайёргарлик тизими таълим жараёнини ташкил қилишнинг турли шаклларида фойдаланишга асосланган, динамик, ўқув, мослашувчан, ўзгарувчан бўлишини ва олинган кўникмалардан фойдалана олишлари лозим.

Ҳаёт фаолияти хавфсизлиги фанидан педагогик таълимнинг мазмуни талабаларни мавзуларни ўзлаштириш ва билиш фаолиятини ташкил этиш, дарсларда фаоллаштириш уларни кўникмаларни бошқаришга эришиш.

Ҳаёт фаолияти хавфсизлиги фанини ўқитишда талабалар таълим мазмуни, методлари ва воситаларидан уйғун равишда фойдаланиш кўникмаларини эгаллаши лозим.

Таълим тизимининг янги сифат босқичига ўтиш нафақат умумий таълимнинг умумий стратегияси ва мақсадлари нуктаи назаридан, балки касб таълими

илмнинг салоҳияти, ўзига хослиги, хусусиятлари ва хавфсизлиги фани соҳасида жиддий ислохотлар олиб педагогик аҳамияти ҳисобга олиниб, ҳаёт фаолияти борилиши керак.

Адабиётлар

1. Кузьмина Н.В. Методы системного педагогического исследования. Учеб. Пособие. 1980.
2. Кукин П.Л., Лапин В.Л., Понамарев Н. Л. и др. Безопасность технологических процессов. Учебное пособие для ВУЗов. - М.: «Высшая школа», 2001.

РЕЗЮМЕ

Мақолада касбий таълим жараёнида «Ҳаёт фаолияти хавфсизлиги» фанини ўқитиш методикаси тўғрисида фикр юритилган. Шунингдек, фанини ўқитиш жараёнида маълумотларни тақдим этиш босқичлари ёритиб берилган.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается методика преподавания обучения безопасности жизнедеятельности в профессиональной подготовке. Рассматриваются также этапы предоставления информации в процессе науки обучения.

SUMMARY

The article deals with methods of teaching life safety in vocational training. The author also investigates the stages of information presentation in teaching process.

АЎЫЗЕКИ ЭДЕБИЯТ ҲАМ АДАМЗАТ ТЭРБИЯСИ

Т.А.Пазылов – таяныш докторант

Эжинияз атындағы Нөкис мамлекетлик педагогикалык институты

Таянч сўзлар: одамзод, оғзаки адабиёт, ижод, урф-одат, фольклористик асар, маданий ёдгарлик, этнопедагогика, тарбия, миллийлик.

Ключевые слова: человечество, устное народное творчество, творчество, традиции, фольклорные произведения, памятник культуры, этнопедагогика, воспитание, национальность.

Key words: humanity, folklore, creation, traditions, folklore compositions, cultural monument, ethnopedagogy, education, nationality.

Халық аўызеки дөретпелеринин адамзат дүньяға келиўи менен-ақ пайда бола баслағанлығы ҳеш кимге де сыр емес. Оның пайда болыўында сол дәўирдеги адамлардың жасаў жағдайлары, мийнети, турмыс тәжирийбелери, түсиниклери ҳәм дүньякараслары шешиўши роль ўазыйпасын атқарған.

Дүньядағы ҳәр бир халық өзинин географиялық жасаў орнына, ана тилине, динине, үрп-әдет, салт-дәстүрлерине, тарийхына, миллийлигине ийе. Халықлар арасындағы бир-бирине онша уқсай бермей-туғын өзгешеликлерди, үрп-әдет, дәстүрлерди келтирип жүзеге шығарыўшы тийкарығы фактор - бул эзелден жалғасып киятырған сол халықтың аўызеки дөретпелеринин жемиси болып есапланады. Халық аўызеки дөретпелери әйемги дәўирлерден баслап тәрбия қуралы ўазыйпасын да атқарып келгенликтен, ол турмыста қолланыўы аркалы адамзатты ҳәр тәрәплеме тәрбиялаў ислеринде кең көлемде пайдаланып келинген.

Халқымыздың өзине тән тарийхы, үрп-әдет дәстүрлери өзинен алдыңғы әўлад ўәкиллеринен кейинги әўлад ўәкиллерине халық аўызеки дөретпелери аркалы жетип келген.

Қарақалпақ халқының фольклорлық шығармалары бир әсирдин ғана жемиси емес, ал оның пүткил тарийхы менен жасап, пайда болып киятырған дөретпелер саналады [2]. Қ.Айымбетовтың көрсетиўи бойынша «Қарақалпақ халқы түрли тарийхый себеплер менен өзинин жайлаўы менен қыслаўын таслап көшип, ўатаннан, жерден, суўдан, күн көристен айрылса да олар өзинин руўхый азығы болған, жылағанда жубанатуғын, тарыққанда толғанатуғын, қапаланса кеўил көтерип қуўанатуғын аўыз еки әдебиятын айтып жырлап өзи менен бирге ала жүрген» [2].

Халық - адамларға тән болған ең жақсы қәсийетлерди өзинен сонғы әўладлардың минез-қулқында қәлип-лестиріў ушын фольклор материаллары аркалы нәсиятлаўдан жалықпаған.

Дәслепки дөретпелер «аўызеки дөретпе», «халық аўызеки дөретпелери», «аўызеки әдебият», «халық әдебияты» көринислеринде жүзеге келе баслаған ҳәм турмыс, өмир сабақлығы ретинде жас әўладты тәрбиялаўда зәрүр ўазыйпаларды орынлап келген. Әдебиятшы алым А.Қожықбаевтың атап өткениндей: «...халықтың аўыз еки дөретпелериндеги бай материаллар халықтың тарийхын, мәдениятын, этнографиясы менен археологиясын үйреніўде үлкен әхмийетке ийе» [4,8] болған.

Әйемги уллы ойшыл Гомер өзинин «Одиссея» поэмасында ўақыяларды әпсаналық, мифлик көринисте,

адамзат жаратылған дәўирлерде жүз берген ўақыялар деп жүдә шеберлик пенен сүүретлеп берген болса, Қарақалпақ халқы да аты аңызға айланған ең ески дәўирдеги ўақыяларды сүүретлеўши «Шәрйар» дәстанын дөреткен.

Халық аўызеки дөретпелеринин белгили баслы авторлары жоқ. Ол алдыңғы әўладтан кейинги әўладқа, аўыздан-аўызға, атадан балаға, ҳәр қыйлы формада, жыраў, толғаў, қыссаханлық, ертеке, дәстан, рәўият, аңыз, әпсаналар, нақыл -мақаллар, қосықлар, үрп-әдет дәстүрлери ҳәм т.б. аркалы жетип келген.

Илимпаз Қ.Айымбетов өзинин «Халық даналығы» атлы мийнетинде халық дәстанларының келип шығыў тарийхын терең үйрениўи нәтийжесинде дәстанларымыздың дөрелиў тарийхын дәўирлестиріўге ерискен. Оның көрсетиўи бойынша, «Шәрйар» дәстаны ең ески дәўирлерди, «Қоблан» дәстаны печенег-кыпшақ дәўирлерин (XI-XII әсир), «Едиге», «Ер Шора», «Нуратдин» дәстанлары Алтын Орда дәўирин (XIII-XV әсирлер), «Алпамыс», «Мәспатша» дәстанлары Қонырат-Байсун дәўирлерин (XV-XVI әсирлер), «Қырық қыз», «Бозуғлан», «Шийрин Шекер», «Ер Зийўар» дәстанлары Бухара-Булунғыр дәўирлерин (XVI-XVII әсирлер) ҳәм «Осуп Ахмед», «Ғәрип ашық», «Горуғлы» дәстанлары болса Хорезм дәўирин (XVII-XX әсирлер) өз ишине алады [2:94-95] бөлиўге болады деп көрсетеди.

Деген менен, мамлекетимиз өз миллий ғәрезсизлигине ерискенге шекемги тоталитар дүзим дәўиринде бул мәдений естеликлерге «өтмиштиң қалдығы» деген айдар тағылып, оларды халқымыздың сана-сезиминен, пүткиллей алып таслаў, миллий руўхый туйғыларымызды хәлсиретиў сол дәўирдеги идеологияның баслы мақсети болғанлықтан, мийрасларымыздың өз ўақтында толық топланыўына, жетерли дәрежеде үйренилиўине үлкен тосқынлықлар болғанлығы хәммеге мәлим. Усыған қарамастан, белгили филолог алымлардан Н.Дәўқараев, Қ.Айымбетов, И.Т.Сағитов, Қ.Мақсетов ҳәм басқалар, бир қатар дәстанларды, аңыз-әңгимелерди, нақыл-мақалларды, халық аўзынан жыйнап алыўға ҳәм олардың гейпараларын жәриялаўға ерискен.

Өткен әсирдин 70-80-жыллары аралығында барлық топланған фольклорлық материаллардың мақсетке муўапық деп табылғанлары «Қарақалпақ фольклорының көп томлығы» деген атама менен XX том көлеминде баспадан шығарылған.

2007-2015-жыллар аралығында жәрияланбаған бирқанша халық аўыз-еки дөретпелери қайта көрип